

МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО КОМПЕТЕНТНОГО ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті проаналізовано проблеми професійної підготовки фахівців фізичної культури, розкрито поняття, сутність та структурні компоненти пов'язані з професійною компетентністю майбутніх учителів. На підставі Галузевого стандарту розроблена традиційна описова модель діяльності майбутнього учителя фізичної культури, яка відображає його основні виробничі функції та професійно значущі уміння, а на основі компетентнісного підходу - модель професійно компетентного фахівця фізичної культури.

Аннотация. В статье проанализированы проблемы профессиональной подготовки специалистов физической культуры, раскрыты понятия, сущность и структурные компоненты связанные с профессиональной компетентностью будущих учителей. На основании Государственного стандарта разработана традиционная модель деятельности будущего учителя физической культуры отображающая его основные производственные функции и профессионально значимые умения, а на основе компетентностного подхода - модель профессионально компетентного специалиста физической культуры.

Annotation. The problems of professional preparation of specialists of physical culture are analysed in the article, concepts are exposed, essence and structural components is related to the professional competence of future teachers. On the basis of the State standard the traditional model of activity of future teacher of physical culture is developed representing his basic production functions and professionally meaningful abilities, and on the basis of компетентностного approach is a model professionally competent specialist of physical culture.

Стрімкий розвиток міжнародних зв'язків, соціально-культурних і економічних відносин, інтеграційні процеси, що відбуваються в Європі, прагнення України стати повноцінним членом європейської та світової спільноти визначили зміну цільових орієнтирів професійної освіти. Ці модернізаційні перетворення стосуються і аспектів підготовки фахівця фізичної культури як активної особистості, здатної продуктивно використовувати внутрішні і зовнішні ресурси та забезпечувати функціонування національної системи фізичного виховання у світлі реформ загальноосвітньої школи.

Основні нормативно-правові документи, що окреслюють проблеми фізичної культури та спорту, - Закон України «Про фізичну культуру та спорт», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), Цільова комплексна програма «Фізичне виховання - здоров'я нації», Концепція загальної середньої освіти, Концепція фізичного виховання в системі освіти України, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти-вказують на посилення значення оздоровчої функції фізичної культури та забезпечення диференційованого підходу до різних груп учнів, що передбачає реальне знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості.

Отже, сучасна загальноосвітня школа потребує професійно компетентного вчителя, здатного здійснювати диференційовану педагогічну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах. Підготовлені вищою школою фахівці не тільки мають оволодіти певною системою знань, а й уміти творчо, раціонально застосовувати їх на практиці, постійно вдосконалюючи власні ресурси у процесі фізичного виховання дітей.

Аналіз численних наукових джерел засвідчив, що дослідженням проблем професійної педагогічної підготовки фахівців завжди приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам, як: теоретико-методологічні засади неперервної професійної освіти (Є. Барбіна, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.); впровадження освітніх технологій у процес професійної підготовки фахівців (В. Безпалько, О. Гоцберг, А. Кітенко, Л. Кравченко, І. Лернер, В. Паламарчук, О. Пехота, Г. Селевко, Н. Фролов та ін.); модульні технології професійної підготовки фахівців (А. Алексюк, І. Богданова, В. Бондар, Ф. Козак, П. Сікорський, Б. Сверила, Н. Шиян та ін.). Переважна більшість праць учених присвячена пошукам нових освітніх технологій підготовки фахівців гуманітарного, технічного, економічного, фізико-математичного та природничого профілів. Водночас питання підготовки фахівців фізичної культури вирішуються фрагментарно або стосуються окремих їхніх видів, що висвітлено у працях науковців і методистів (Г. Бабушкіна, В. Видріна, І. Гринченка, Ю. Железняк, М. Кричфалушого, В. Наумчука, О. Петуніна, Г. Пономарьова, С. Філя, А. Цюся, А. Чорноштана, О. Шабаліної, А. Шангіна, Б. Шияна, Ю. Шкретія, В. Яловики та ін.).

Мета дослідження полягає в розробленні та теоретичному обґрунтуванні моделі професійно компетентного фахівця фізичної культури.

Отже проблема професійної підготовки і професійної діяльності в психолого-педагогічній літературі є достатньо вивченою та структурованою. Так, педагогічний словник пропонує таке трактування поняття «професійна підготовка» - це сукупність спеціальних знань, вмінь і навичок, якостей, трудового досвіду, що забезпечують можливість успішної роботи в певній професії, процес передачі студентам відповідних знань і вмінь» [4]. Виходячи з цієї дефініції, професійна підготовка - це процес, кінцевою метою і результатом якого є отримання професійної освіти.

Професійна підготовка фахівців фізичної культури, як і будь яка підготовка - це комплексний педагогічний процес, спрямований на оволодіння теоретичними знаннями, професійними умінями, навичками, здібностями, морально-вольовими якостями, певним рівнем фізичної підготовленості, що дозволяє виконувати службові обов'язки та виробничі функції [4]. Під професійною діяльністю розуміємо форму активності, результат взаємодії компонентів підготовки, досвіду і професійного самоздійснення особистості упродовж тривалих періодів виконання відповідних функцій і посадових обов'язків.

Аналіз Галузевого стандарту вищої освіти за спеціальністю «010100 - Педагогіка і методика середньої освіти. Фізична культура» дав підстави нам для визначення основних виробничих функцій та професійних умінь, якими повинен оволодіти випускник вищого навчального закладу, необхідних йому у професійній діяльності [1]. Класифікація умінь має такий вигляд: гностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні. Окремою групою пропонуємо виділити рухові уміння, що відображають специфіку професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Гностичний компонент діяльності включає в себе уміння аналізувати і коректувати свою роботу, намічати перспективи подальшого розвитку своєї діяльності, критично вивчати науково-методичну літературу, ставити перед собою завдання творчого характеру спрямовані на самовдосконалення, пізнання і підвищення якості викладання уроків фізичної культури. Гностична діяльність включає також рефлексивні уміння. Вони використовуються при здійсненні педагогом контрольно-оцінної діяльності, спрямованої на підведення підсумків своєї праці. Її звичайно пов'язують лише із завершальним етапом вирішення педагогічного завдання, розуміючи як своєрідну процедуру оцінювання результатів педагогічної діяльності.

Конструктивні вміння виконують орієнтовну функцію і визначають способи композиційної побудови занять. Ці способи пов'язані з плануванням навчально-виховної роботи, системи перспективних напрямів у розвитку особистості, вибором доцільних видів діяльності.

Організаторські вміння, поряд з конструктивними, відображають можливості вчителя залучати учнів у різні види діяльності. Організаторська діяльність розглядається як одна із сторін управління, що характеризує процес безпосереднього практичного керівництва групою учнів по забезпеченню певної педагогічної мети.

Комунікативні вміння полягають у налагодженні стосунків з дітьми, батьками в робочому колективі, можливості чітко та правильно ставити перед учнями завдання та вимоги, вміло використовувати тон голосу.

Рухові вміння полягають у спроможності технічно правильно показати вправи, передбачені шкільною програмою з фізичного виховання, надавати допомогу і здійснювати страхівку учнів.

Таким чином, нами розроблена описова модель діяльності фахівця фізичної культури, яка відображає його основні виробничі функції та професійно значущі уміння і моделює результат, який повинен бути досягнуто в процесі навчання та виховання у вищому навчальному закладі і самостійної педагогічної діяльності. Кінцевий результат навчання визначається, в першу чергу, об'єктивними потребами суспільства і професійними можливостями (ресурсами) вчителя.

Так, учитель фізичної культури зобов'язаний формувати здорових, фізично досконалих, соціально активних та морально стійких особистостей. Тому для вирішення поставлених завдань майбутній учитель фізичної культури повинен бути всебічно розвинутою особистістю, мати великий творчий потенціал, володіти професійними якостями та досвідом практичної діяльності.

Аналіз комплексу джерел в рамках проблеми дослідження свідчить, що вище зазначена традиційна модель фахівця фізичної культури враховує лише один бік підготовки - формування знань, умінь та здібностей. Однак це перебуває в явній суперечності із завданнями сучасної освітньої системи, що полягають в орієнтації компонентів вищої освіти на всебічний розвиток особистості у процесі навчання. Сьогодні саме особистісно зорієнтована освіта в умовах глобалізації, прискорення змін, посилення конкурентності та підвищення мобільності в сучасному соціально-культурному середовищі виходить на перший план, а ядром педагогічної професії є професійна компетентність.

Компетентність ми розуміємо як інтегральну якість особистості, здатність, властивість, що базується на оволодінні компетенціями, набутими в процесі навчання, досвіді, а також соціалізації (високої загальній культурі, моральній, правовій та естетичній вихованості, знаннях з літератури, мистецтва, сфери фізичної культури) опрієнтованими на самостійне й успішне виконання службових обов'язків.

Отже, наше дослідження логічно базується на тому, що на сьогодні у світі входження України в європейський освітній і науковий простір та приєднання до Болонського процесу розвивається й успішно застосовується компетентнісний підхід, який багатоаспектно враховує потреби та інтереси студентів як суб'єктів професійної підготовки [2]. Саме розвиток компетентностей проголошено метою всіх освітніх програм. Компетентності формуються й оцінюються в межах кожної організаційної одиниці освітньої програми. Результати навчання та критерії їх оцінювання визначають вимоги до надання кредитів.

Використання компетентнісного підходу дозволяє вирішити ряд завдань: визначити дисципліни навчального плану, в рамках яких можливо як формування компетентності по окремим групам компетенцій, так і становлення і вдоскона-

лення показників усередині кожної групи; виявлення критеріїв оцінки рівня сформованості професійної компетентності; розробка системи адекватних оцінних дій; аналіз відповідності структури навчального плану і змісту навчальних дисциплін вимогам суспільства до системи професійної освіти. Загалом компетентнісний підхід дає змогу перейти від навчальних програм, орієнтованих на викладача, до програм, що спрямовані на студента.

Оскільки компетентнісний підхід в організації навчання певним чином змінює роль викладача, то зазначимо, що ця роль насправді стає більш спрямовуючою, супроводжувальною щодо досягнення студентом певних результатів і реалізації особистісних ресурсів. Різницю в ролі викладача і студента краще видно у зіставленні результатів навчання та набутих компетентностей: якщо результати навчання формуються викладачами, то компетентності опановуються студентами [3].

Загальним структуруванням професійної компетентності, визначенням її змісту стосовно конкретних спеціальностей займаються такі вчені В. Болотов, Л. Васильєв, Л. Волошко, О. Гура, А. Деркач, Л. Дибкова, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Мамцев, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Овчарук, В. Серіков, С. Хазова, А. Хуторський та ін.

А. Хуторський виділяє групу ключових освітніх компетенцій: ціннісно-смыслову; загальнокультурну; навчально-пізнанняву; інформаційну; комунікативну; соціально-трудова; компетенцію особистісного самовдосконалення. Друга група, виділена автором - загальнопредметні (базові) компетенції вчителя. Загальнопредметна компетентність передбачає оволодіння сучасними педагогічними технологіями, пов'язаними з трьома компетенціями, важливими для вчителя: культурою комунікації при взаємодії з людьми; умінням отримувати інформацію в своїй предметній галузі, перетворюючи її в зміст навчання і використовуючи для самоосвіти; умінням передавати свою інформацію іншим [6].

Російські науковці В. Балашова та Н. Чесноков, досліджуючи професійні компетенції фахівців фізичної культури, поділяють їх на дві групи. Перша група - загальнопрофесійні, що включають базові теоретичні компетенції, засновані на професійних знаннях, і базові практичні компетенції, отримані на практиці. Друга група об'єднує профільно-спеціалізовані компетенції, що відображають специфіку підготовки спеціаліста в конкретних компонентах підготовки фахівця з фізичної культури [7].

С. Хазова виділяє в структурі професійної компетентності фахівця фізичної культури групи компетенцій, зміст яких визначається сутністю професійної діяльності - це загальнонаукові, загальнопрофесійні та спеціальні компетенції [5]. Вони формуються в межах предметно-спеціалізованих (базових) компетенцій, які представляють державні стандарти різних спеціальностей і забезпечують своєрідність і самостійність конкретних освітніх програм. Загальнонаукові компетенції визначають фундаментальність освіти: компетенції пізнавальної діяльності; фундаментальні компетенції, пов'язані з орієнтацією в загальних філософських, соціально-економічних, науково-методичних та інших питаннях на рівні вимог вищої освіти. Загальнопрофесійні компетенції: інваріантні до напрямів діяльності, відносяться до орієнтації в загальних теоретичних, соціально-економічних і організаційно-управлінських питаннях сфери фізичної культури тощо.

Обумовлені компетенції передбачають готовність і здатність цілеспрямовано діяти відповідно вимог професійної діяльності, методично організовано й самостійно вирішувати завдання та проблеми, а також самооцінювати результати власної діяльності на основі отриманих загальнонаукових та загальнопрофесійних знань, що формуються в межах циклу нормативних дисциплін.

Спеціальні компетенції передбачають оволодіння алгоритмами діяльності з модулювання, проектування, наукових досліджень у конкретній галузі. Вони фор-

муються упродовж вивчення вибірових навчальних дисциплін (цикл професійно-орієнтованих дисциплін, цикл дисциплін самостійного вибору вищого навчального закладу, цикл дисциплін самостійного вибору студента) та дисциплін підготовки спеціаліста, які забезпечують оволодіння професійно-функціональними і професійно-комунікативними знаннями й уміннями.

У своїх роботах автори, як правило, акцентують увагу на діяльнісному аспекті професійної підготовки майбутніх учителів, що проходить у збиток особистісному. Тому в структурі спеціальних компетентцій ми вважаємо за необхідне виділити й соціально-особистісні, що передбачають сформованість у вчителя світоглядної позиції, соціальну, особистісну та педагогічну зрілість.

Спеціальні компетентії відображають специфіку професійної діяльності фахівця фізичної культури і потребують структурування, це:

Професійно-функціональні компетентії

- Здібності до аналізу: вміння аналізувати результат навчально-виховного процесу, оцінювати ці результати.

- Здібність до діагностики: теоретичних знань, практичних вмінь та навичок, розвитку фізичних якостей, вміння правильно діагностувати педагогічні явища, здійснювати різні види контролю.

- Здібність до управління педагогічним процесом: вміння правильно ставити вимоги до учнів, свідомо уявляти кінцевий результат навчання, вміння прогнозувати фізичні якості учнів, які можуть бути сформовані за певний проміжок часу; уміння прогнозувати розвиток особистості; вміння прогнозувати хід педагогічного процесу.

- Конструктивні здібності: здатність конструювати та проектувати зміст навчально-виховної роботи; вміння переорієнтовувати цілі і зміст освіти та виховання на конкретні педагогічні завдання; вміння визначати основні і другорядні завдання на кожному етапі педагогічного процесу; вміння планувати.

- Організаторські здібності: уміння залучати учнів до різних видів діяльності й організовувати діяльність колективу.

Професійно-комунікативні компетентії

- Комунікативні здібності: вміння встановлювати і підтримувати доброзичливі відносини з учнями, батьками, педагогічним колективом.

- Мобілізаційні вміння: здібності до засвоєння наукової, світоглядної і морально-етичної інформації; вміння якісно та доступно пояснювати початковий матеріал на основі передових наукових ідей.

- Рефлексію.

- Професійну ерудованість.

Рухові компетентії

- Вміння демонструвати на високому професійному рівні вправи передбачені шкільною програмою, здійснювати страховку учнів, мати фізичний стан здоров'я та розвитку, який дає можливість виконувати службові обов'язки.

Соціально-особистісні компетентії.

- інтелектуальні: креативність, здатність виділяти головне й другорядне, встановлювати закономірності, порівнювати, узагальнювати, бачити ситуацію з різних точок зору.

- Морально-вольові: щирість, доброзичливість, чуйність, толерантність, відповідальність; врівноваженість, здатність стримувати імпульсивні емоції, наполегливість, самостійність, цілеспрямованість, стриманість.

- Перцептивні: спостережливність, вміння відчувати стан іншого та адекватно на нього реагувати.

- Соціальні: уміння поважати, розуміти, допомагати, підтримувати, домовлятися, прощати, бути безкорисливим, бути самим собою.

Таким чином компетенції майбутнього фахівця фізичної культури, які ми поділили на ряд груп, у сукупності становлять інтегровану професійну компетентність фахівця фізичної культури, що відображено на рис.1.

Рис. 1. Структура професійної компетентності фахівця фізичної культури

Таким чином, подана структура включає систему загальних і спеціальних психолого-педагогічних знань (загальнонаукові і загальнопрофесійні компетенції), умінь та здібностей, необхідних для здійснення навчально-виховної діяльності; організаційно-управлінську підготовку; певний рівень фізичної та функціональної підготовленості, що дозволяє застосовувати набуті рухові уміння та навички, в межах вибраної професії, фізичне здоров'я; інтегративні якості особистості, що формують індивідуальну педагогічну позицію педагога; сформоване цілісне професійне мислення і свідомість, що обумовлює успішність творчої професійно-педагогічної діяльності.

Література

1. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма «Бакалавр» за спеціальністю 010100 «Педагогіка та методика середньої освіти. Фізична культура». Напрям підготовки 0101 «Педагогічна освіта» / О.С. Куц, ОМ. Ващеба, І. Є. Латичак [та ін.]; Голова групи розробників Ф.В. Музика. - Вид. офіційна. - введ. 01.09.2004. - К.: Мін.осв.Укр. 2004. - 582 с.
2. Педагогіка вищої школи / В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового - К.: Педагогічна думка. - 2008. - 256 с.
3. Психолого-педагогічне проектування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання у вищих навчальних закладах: [монографія / за заг. ред. В. П. Андрущенка, В. І. Лугового]. - К.: „Педагогічна думка“, 2008. - 253 с.
4. Український педагогічний словник [уклад. С. У. Гончаренко]. - К.: Либідь, 1997. - 376 с
5. Хазова С. А. Профессиональная компетентность специалистов по физической культуре и спорта как показатель их конкурентноспособности / С. А. Хазова // Физ. культура: Воспитание, образование, тренировка. - 2008. - №1. - С. 50-53.
6. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Нар. образование. - 2003. - №2. - С. 18-24
7. Чесноков Н. Н. Подготовка специалистов как фактор и условие совершенствования физкультурно-спортивной деятельности в современном обществе / Н. Н. Чесноков, В. Б. Балашова // Теория и практика физической культуры. - 1998. - №11-12. - С. 24-27.